

SVEIKATOS RIZIKOS VEIKSNIŲ PAPLITIMAS TARP VILNIAUS MIESTO VIDURINIŲ MOKYKLŲ 9–12 KLASIŲ MOKINIŲ 2001 IR 2006 METAIS

PREVALENCE OF HEALTH RISK FACTORS AMONG 9–12 GRADE SCHOOLCHILDREN IN VILNIUS

Kęstutis Žagminas¹, Genė Šurkienė¹, Rimantas Stukas¹, Gintarė Vadeikienė¹, Giedrius Nariūnas², Arvydas Šilys¹

¹Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto Visuomenės sveikatos institutas

²Valstybinė visuomenės sveikatos priežiūros tarnyba

¹Institute of Public Health Faculty of Medicine Vilnius University

²The State Public Health Service under Ministry of Health

SANTRAUKA

Reikšminiai žodžiai: sveikatos rizikos veiksniai, alkoholis, narkotikai, lytinis elgesys, mityba, traumos, fizinis aktyvumas.

Tyrimo tikslas. Įvertinti sveikatos rizikos veiksnių paplitimą tarp Vilniaus miesto vidurinių mokyklų 9–12 klasių mokinių 2001–2006 metais.

Metodai. Vilniaus mieste 2001 m. atsitiktiniu būdu buvo atrinkta 30 mokyklų ir jose po vieną devintą, dešimtą, vienuoliktą ir dvyliktą klases (kiekvienoje mokykloje po 4 klases). 2006 metais tyrimui atrinkti tų pačių mokyklų mokiniai. 2001 m. apklausti 2465 mokiniai (1146 vaikinai ir 1319 merginų), o 2006 metais – 1911 (913 vaikinių ir 998 merginų). Respondentų apklausa atlikta pagal specialiai šiam tyrimui parengtą anketą, kurioje buvo 58 klausimai apie bendrus respondentų duomenis, narkotinių medžiagų vartojimą, lytinį elgesį, mitybą, traumas, fizinį aktyvumą. Duomenų analizei naudota SPSS (versija 11.0.1) kompiuterinė programa. Vertintas sveikatos rizikos veiksnių paplitimas procentais. Kategorinių duomenų (nominalinių ir ranginių kintamųjų) analizei taikytas χ^2 (Yate) ir Mann-Whitney metodai. Tendencija analizuota Mantel χ^2 metodu.

Rezultatai. Per penkerius metus Vilniaus mokyklose sumažėjo alkoholi vartojančių mokinių nuo 91 proc. iki 86,8 proc. Alkoholi vartojusių moksleivių grupėje padidėjo lyginamoji dalis mokinių, kurie nurodė dažnesnį alkoholio vartojimą. Narkotikų vartojimo paplitimas 9–12 klasių moksleivių grupėje vidutiniškai sudarė 10,5 proc., o 2006 m. – 11,5 proc. Vyraujantys vartojami narkotikai 2001 m. ir 2006 m. mokinių grupėje buvo kanapės ir amfetamino tipo stimulatoriai, LSD ir kiti sintetiniai narkotikai. Respondentų dalis, nurodžiusi, kad narkotikų galima įsigyti gana lengvai arba lengvai, sumažėjo nuo 46,6 proc. 2001 m. iki 42,5 proc. 2006 m. Mokinių, ypač vyresnėse klasėse, lytinis elgesys yra nesaugus, palyginti didelė dalis lytiškai santykiauja nenaudodami prezervatyvų, turi lytinių santykių apsaugą nuo alkoholio. Mokyklose nepakankamai organizuojama renginių apie narkotikų, alkoholio daromą žalą ir ypač žmogaus imunodeficito viruso infekcijos (ŽIV) bei lytiškai plintančių ligų profilaktiką. Fiziškai aktyvūs mokiniai sudarė 30,2 proc., o valgantys vaisius ir daržoves kartą ar kelis kartus per savaitę – 36 proc. Per pastaruosius 12 mėn. 51 proc. tirtųjų patyrė traumų. Neatsargus elgesys ir alkoholio vartojimas – svarbiausios respondentų traumų priežastys.

Išvados. Didelis alkoholio vartojimo paplitimas, narkotikų vartojimas, nesaugus lytinis elgesys, sudaro palankias prielaidas ŽIV ir kitoms lytiškai plintančioms ligoms plisti. Siekiant sumažinti šių ligų išplitimo riziką mokinių grupėje, alkoholio ir kitų narkotikų vartojimo prevencija turi būti prioritetinga. Traumų prevencija, fizinis aktyvumas ir mityba taip pat turi būti vaikų visuomenės sveikatos prioritetų sąrašė.

ABSTRACT

Key words: health risk factors, alcohol, drug, sex behavior, nutrition, injury, physical activity.

Objective. To evaluate prevalence of health risk factors among 9–12 grade schoolchildren in Vilnius school.

Methods. The analysis included 2465 (1146 boys and 1319 girls) schoolchildren randomly selected from 30 schools in Vilnius in 2001 and 1911 (913 boys and 998 girls) in 2006. The subjects filled out a compound questionnaire including 58 questions (drug use, sexual behavior, nutrition, physical activity). Data were analyzed using SPSS (v.11.0.1). χ^2 and Mann-Whitney tests were used for nominal and ordinal data analysis. For trend analysis Mantel χ^2 was used.

Results. During 5 years period prevalence of alcohol use decreased from 91 % to 86,8 %. However, among alcohol users were estimated increased consumption of alcohol. Prevalence of drug illicit use was the same in 2001 and 2006 (10,5 % and 11,5 %).

Genė Šurkienė

Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto Visuomenės sveikatos institutas

M. K. Čiurlionio g. 21/27, Vilnius

Gene.Surkiene@mfvu.lt

% respectively). Cannabis, amphetamines and LSD are among the most commonly consumed illicit drugs. Proportion of the respondents noted that the drug can be bought relatively easily or readily dropped from 46,6 % in 2001 to 42,5 % in 2006. Relatively high proportion of schoolchildren had unprotected sex, had not used a condom consistently and had sex under the influence of alcohol. The survey have revealed the lack of organized activities in schools about drugs, alcohol-related harm and, in particular HIV and other sexually transmitted diseases. Over the past 12 month 51 % respondents have reported injuries. Negligent behavior and alcohol consumption were the main causes of the respondents injury. 30,2 % of physically active students were estimated. Fruit and vegetables a few times a week consumed 36 % of students.

Conclusion. The high prevalence of alcohol consumption, drug use, unsafe sexual behavior, creates favorable preconditions for HIV and other sexually transmitted diseases among youth. To reduce the incidence of these problems in the future, prevention of alcohol and other drug abuse must be a top priority. Injury prevention, physical activity and nutrition should be included in child public health priority list.

ĮVADAS

Vaikų sveikata žalojanti elgsena susijusi su tradiciniais ligų rizikos veiksniais: rūkymu, alkoholio ir narkotikų vartojimu, nesveika mityba, mažu fiziniu aktyvumu arba polinkiu rizikuoti (neatsargus vairavimas, atsitiktiniai lytiniai santykiai ir pan.). Tokia elgsena ypač būdinga paaugliams. Mokslininkai tokią elgseną vadina rizikingos elgsenos sindromu. Tai terminas, kuris apibūdina paauglių elgesį, keliantį didelę grėsmę sveikatai [1]. Dėl menkos gyvenimiškos patirties ir rizikos nesuvokimo vaikai ir paaugliai priskiriami didžiausios rizikos grupei. Kartais jų elgesys yra kaip būdas pasiekti tam tikrų tikslų, noras pasipriešinti visuomenėje nusistovėjusioms normoms ar būdas susidoroti su nesėkmėmis.

Lietuvoje atlikta nemažai tyrimų, kuriuose vertinami mokinių gyvenimo ypatumai [2–6]. Tyrimų rezultatai rodo, kad sveikatos rizikos veiksnių paplitimas tarp mokyklinio amžiaus vaikų dar labai didelis. Nors rengiamos ir vykdomos prevencinės programos, mokinių su sveikata susijusios elgsenos problema vis dar labai aktuali.

Alkoholinių gėrimų, narkotikų vartojimas ir rūkymo paplitimas tarp įvairaus amžiaus Lietuvos vaikų ir paauglių sistemingai stebimas nuo 1994 metų, kai Lietuva pradėjo dalyvauti tarptautiniuose mokinių gyvenimo tyrimuose – HBSC (Health Behaviour in School-aged Children) ir ESPAD (The European School Survey Project on Alcohol and other Drugs) [7, 8]. Didžiausio Lietuvos miesto – Vilniaus – socialinė aplinka, didesnė narkotinių medžiagų pasiūla ir geresnė galimybė jų įsigyti mokiniams sudaro didesnę pavojų rizikingai sveikatos elgsenai. Išsamesnis sveikatos rizikos veiksnių paplitimas tarp Vilniaus vidurinių mokyklų 9–12 klasių mokinių atliktas 2001 ir 2006 metais.

Vilniaus visuomenės sveikatos centras, vykdydamas programą „Sveikos gyvenimo ugdymas tarp Vilniaus miesto mokslininkų“, daug dirbo sveikatos rizikos veiksnių profilaktikos tarp mokinių srityje. Remiantis šios programos tikslais ir uždaviniais, vien 2005 metais 4276 Vilniaus mokiniai dalyvavo diskusijose apie žalingų įpročių įtaką žmogaus sveikatai, 1752 mokiniai dalyvavo diskusijoje apie sveiką mitybą, lytinį brendimą, psichikos sveikatos stiprinimą, 133 klasės dalyvavo konkurse „Nerūkanti klasė“ ir kt.

[9]. Tikėtina, kad dėl šių ir kitų panašių intervencijų galėjo sumažėti sveikatos rizikos veiksnių paplitimas tarp Vilniaus mokinių.

Tyrimo tikslas – įvertinti sveikatos rizikos veiksnių paplitimą tarp Vilniaus miesto vidurinių mokyklų 9–12 klasių mokinių 2001–2006 metais (rūkymo paplitimo dinamika šiame straipsnyje neanalizuojama).

TIRTŲJŲ KONTINGENTAS IR TYRIMO METODIKA

Vilniaus mieste 2001 m. atsitiktiniu būdu buvo atrinkta 30 mokyklų ir jose po vieną devintą, dešimtą, vienuoliką ir dvyliką klases (kiekvienoje mokykloje po 4 klases). 2006 metais tyrime sutiko dalyvauti 21 iš 30 mokyklų, dalyvavusių 2001 m. tyrime. 2001 m. apklausti 2465 mokiniai (1146 vaikinai ir 1319 merginų), o 2006 metais – 1911 (913 vaikų ir 998 merginų). Pagal ESPAD metodologiją apklausoje turėtų dalyvauti ne mažiau kaip 2400 subjektų, siekiant įvertinti pagrindines kintamąsias ir grupes. 2003 m. ESPAD apklausoje tyrimo imtis atskirose šalyse svyravo nuo 1640 (Latvija) iki 5130 (Italija). Mūsų tyrimo tikslinė populiacija buvo ne Lietuvos 9–12 klasių mokiniai, o Vilniaus miesto vidurinių mokyklų ir gimnazijų mokiniai. Tyrimo imtis 2001 m. skaičiuota pagal prielaidas: veiksnio paplitimas grupėje (klasėje) yra 7 proc., tikslumas – 2 proc., α klaidos lygis – 0,05. Planuota imtis 2001 m. iš viso sudarė 2500 mokinių. Tyrimams buvo gautas Vilniaus miesto savivaldybės Administracijos kultūros, švietimo ir sporto departamento bei atrinktų mokyklų sutikimas.

Respondentų apklausa atlikta pagal specialiai šiam tyrimui parengtą anketą, kurioje buvo 58 klausimai apie bendrus respondentų duomenis, narkotinių medžiagų vartojimą, lytinį elgesį, mitybą, traumas, fizinį aktyvumą. Anketos išbandytos bandomosiose subjektų grupėse: 2001 metais – 98 mokiniai, 2006 metais – 113 mokinių. Apklausoje metu mokiniams buvo paaiškinta, koku tikslu ji vykdoma, akcentuojant, kad apklausa anoniminė ir, jei mokinys nenori, gali anketos nepildyti. Iš karto po apklausoje anketos buvo surinktos.

Duomenų analizei naudota SPSS (versija 11.0.1) kompiuterinė programa. Vertintas sveikatos rizikos veiks-

nių paplitimas procentais. Kategorinių duomenų (nominalinių ir ranginių kintamųjų) analizei taikytas χ^2 (Yate) ir Mann-Whitney metodai. Tendencija analizuota Mantel χ^2 metodu. Statistinėms išvadoms pasirinktas reikšmingumo lygmuo $\alpha=0,05$. Skirtumas vertintas kaip statistiškai patikimas kai $p \leq 0,05$. Lentelėse mokinių skaičius skiriasi, nes dalis mokinių į kai kuriuos klausimus neatsakė.

REZULTATAI IR JŲ APTARIMAS

Duomenys apie alkoholinių gėrimų vartojimą pateikti 1 lentelėje. Nustatyta, kad sumažėjo alkoholi vartojančių mokinių. 2001 metais alkoholi vartojo 91 proc. apklaustųjų, o 2006 metais – 86,9 proc. ($p < 0,001$). Tačiau palyginus alkoholio vartojimo dažnį moksleivių grupėje, kurie nurodė alkoholio vartojimą 2001 ir 2006 m., nustatytas statistiškai skirtingas pobūdis ($p < 0,001$). Alkoholi vartojusių moksleivių grupėje padidėjo lyginamoji dalis mokinių, kurie nurodė alkoholio vartojimą kasdien (nuo 1,0 proc. 2001 m. iki 2,5 proc. 2006 m., $p < 0,001$), kelis kartus per savaitę (12,8 proc. ir 15,3 proc., $p = 0,029$), beveik nepasikeitė mokinių dalis, vartojusių alkoholi kartą per savaitę (33,8 proc. ir 34,1 proc., $p = 0,867$) ir sumažėjo dalis mokinių, vartojusių kartą ar kelis kartus per pastaruosius 12 mėn. (52,3 proc. ir 48,1 proc., $p = 0,009$). Reikšmingai nepasikeitė labai gausiai vartojusių alkoholi mokinių dalis. Vartojusių alkoholi grupėje 2001 metais mokinių, per pastaruosius 12 mėnesių išgėrusių alkoholio tiek, kad negalėjo pastovėti ant kojų, buvo 47,5 proc., o 2006 metais – 45,6 proc. ($p = 0,242$). Lietuva dalyvauja dviejuose tarptautiniuose mokinių gyvenimo tyrimuose: „Alkoholio ir kitų narkotikų tyrimas Europos mokyklose – ESPAD“ [4, 7, 8, 10] ir „Tarptautinis moksleivių sveikatos ir gyvenimo tyrimas – HBSC“ [11, 12, 13,

14]. Šių tyrimų duomenys rodo vis didėjantį alkoholinių gėrimų vartojimą tarp mokinių. ESPAD tyrime apklausti 15–18 metų mokiniai. Šio tyrimo duomenimis, 96,5 proc. mokinių bent kartą yra ragavę alkoholinių gėrimų. Mūsų tyrimo duomenimis, pasikeitė ne alkoholio vartojimo paplitimas, bet jo pobūdis.

2001–2002 mokslo metais atlikus Kauno miesto ir rajono vidurinių bendrojo lavinimo mokyklų 7, 9 ir 11 klasių mokinių apklausą nustatyta, kad beveik ketvirtadalis mokinių yra vartoję alkoholinius gėrimus 40 ir daugiau kartų per savo gyvenimą [15]. Alkoholio vartojimo paplitimas vaikinių ir merginų grupėse buvo panašus. 2001 metais jis sudarė 90,2 proc. ir 91,8 proc., 2006 m. jis šiose grupėse sumažėjo iki 87 ($p = 0,027$) ir 86,7 proc. ($p < 0,001$). Tačiau vartojimo dažnis vaikinių ir merginų grupėse tiek 2001 m., tiek 2006 m buvo skirtingas (2 lentelė). Analizuojant atskirai vaikinių ir merginų grupėse alkoholio vartojimo dažnio pokytį (lyginant 2001 m. ir 2006 m atsakymų skalę), statistiškai reikšmingas pokytis nustatytas vaikinių grupėje ($p = 0,005$), tuo tarpu merginų grupėje jis nebuvo reikšmingas ($p = 0,112$). Tačiau alkoholi vartojusiųjų grupėje padidėjo kasdien vartojusių alkoholi tiek vaikinių, tiek merginų dalis. Kasdien vartojusių alkoholi vaikinių dalis padidėjo nuo 1,6 proc. 2001 m. iki 3,6 proc. 2006 m. ($p = 0,007$), o merginų grupėje atitinkamai nuo 0,6 proc. iki 1,6 proc. ($p = 0,02$).

Vyresni mokiniai alkoholinius gėrimus vartoja dažniau nei jaunesni (3 lentelė). Nustatyta statistiškai reikšminga alkoholio vartojimo paplitimo didėjimo tendencija šioje amžiaus grupėje tiek 2001 m., tiek 2006 m. Alkoholio vartojimo paplitimas didėjo nuo 84,5 proc. (2001 m.) ir 76,4 proc. (2006 m.) 9 klasėje iki 96,8 proc. (2001 m.) ir 94,5

1 lentelė. Alkoholinių gėrimų vartojimo dažnis tarp apklaustųjų

Kaip dažnai vartojo alkoholi	2001 m. abs. sk. (proc.)	2006 m. abs. sk. (proc.)	P
Kasdien	23 (0,9)	42 (2,2)	p=0,001
Kelis kartus per savaitę	285 (11,7)	252 (13,3)	
Kartą per savaitę	753 (30,8)	563 (29,6)	
Kartą ar kelis kartus per pastaruosius 12 mėn.	1164 (47,6)	794 (41,8)	p<0,001
Vartoju	2225 (91)	1651 (86,8)	
Nevartojau	219 (9)	250 (13,2)	
Iš viso atsakiusiųjų	2444 (100)	1901 (100)	

2 lentelė. Alkoholinių gėrimų vartojimo dažnis vaikinių ir merginų grupėse

Alkoholio vartojimo dažnis	2001 m. abs. sk. (proc.)			2006 m. abs.sk. (proc.)		
	Vaikinai	Merginos	p	Vaikinai	Merginos	p
Kaip dažnai vartojo alkoholi						
Kasdien	16 (1,4)	7 (0,5)		28 (3,1)	14 (1,4)	
Kelis kartus per savaitę	179 (15,8)	106 (8,1)	<0,001	154 (17)	98 (9,8)	<0,001
Kartą per savaitę	370 (32,7)	383 (29,2)		300 (33,1)	263 (26,4)	

proc. (2006 m.) 12 klasėje ($p < 0,001$). Šie duomenys panašūs į kitų autorių [3, 14].

Mūsų tyrimo duomenimis, 2001 metais narkotikus per pastaruosius 12 mėnesių vartojo 10,5 proc. mokinių, o 2006 m. – 11,5 proc. ($p = 0,324$, 4 lentelė). Taigi narkotikų vartojimo vidutinis paplitimas išliko panašus. ESPAD 2003 tyrimo duomenimis, Lietuvoje bet kokį narkotiką bent vieną kartą vartojo 15,6 proc. 15–16 metų bendrojo lavinimo mokyklų mokinių [10, 17]. Mūsų respondentai yra vyresnio amžiaus, todėl tikslinga gautus duomenis palyginti su kitų autorių, tyrusių panašaus amžiaus respondentus, duomenimis. Narkotikų kontrolės departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenimis [17], daugiausia narkotikų vartotojų Lietuvoje yra 20–21 metų amžiaus grupėje, o 15–17 metų amžiaus grupėje vartojusiųjų narkotikus buvo 9,5 proc. Mūsų tyrimo duomenys yra panašūs. Mokslininkai teigia, kad narkotinių medžiagų vartojimas tarp Lietuvos mokinių nėra dažnas, palyginti su kitų Europos Sąjungos šalių mokiniais. Kelis kartus dažniau tokias medžiagas vartoja Škotijos, Anglijos, Ispanijos, Čekijos mokiniai [18].

Tiek 2001 m., tiek 2006 m. narkotikų vartojimo paplitimas vaikinių grupėje buvo daug didesnis (atitinkamai 13,3 proc. ir 15,3 proc.), nei merginų (atitinkamai 8 proc. ir 7,9 proc.) (5 lentelė).

2001 metais didėjant mokinių amžiui, narkotikų vartotojų paplitimas didėjo (6 lentelė). Narkotikus vartojančių mokinių dalis išaugo nuo 5,1 proc. 9 klasėje iki 16,1 proc. 12 klasėje ($p < 0,001$). 2006 m. statistiškai reikšmingos didėjimo tendencijos pagal klases nenustatyta. Tai yra susiję su padidėjusiu narkotikų vartojimo paplitimu 9–10 klasėse. Jis išaugo nuo 5,1 proc. ir 8,1 proc. 9 ir 10 klasėse 2001 m. iki 8,7 proc. ($p = 0,017$) ir 12,5 proc. 2006 m. ($p = 0,014$). Tuo tarpu statistiškai reikšmingo skirtumo tarp narkotikų vartojimo paplitimo 11 ir 12 klasėse 2001 m. ir 2006 m. nenustatyta. Tai rodo, kad narkotikų vartojimas pastaruosiu metu pradeda intensyviau plisti tarp jaunesnių mokinių. Į tai būtina atkreipti dėmesį organizuojant renginius apie narkotikų žalą mokyklose – narkotikų keliamą pavojų ypač akcentuojant jaunesniems mokiniams.

Tiek 2001 m., tiek 2006 m. vyraujantys vartojami narkotikai buvo kanapės ir amfetamino tipo stimulatoriai,

3 lentelė. Alkoholinių gėrimų vartojimas per pastaruosius 12 mėnesių pagal klases

Klasė	2001 m.				2006 m.			
	Respondentų sk.	Alkoholį vartojusiųjų sk.		P (tendencija)	Respondentų sk.	Alkoholį vartojusiųjų sk.		P (tendencija)
		Abs.sk.	Proc.			Abs.sk.	Proc.	
9	653	552	84,5	496	379	76,4		
10	644	585	90,8	506	435	86		
11	585	544	93	479	440	91,9	<0,001	
12	562	544	96,8	420	397	94,5		

4 lentelė. Narkotikų vartojimas tarp apklaustųjų per pastaruosius 12 mėnesių

Atsakymas	2001 m.		2006 m.		p
	Abs. sk.	Proc.	Abs. sk.	Proc.	
Taip	257	10,5	219	11,5	
Ne	2186	89,5	1692	88,5	
Iš viso atsakiusiųjų	2443	100	1911	100,5	0,324

5 lentelė. Narkotikų vartojimas tarp apklaustųjų per pastaruosius 12 mėnesių pagal lytį

Lytis	2001				2006			
	Respondentų sk.	Iš jų vartojo narkotikus		p	Respondentų sk.	Iš jų vartojo narkotikus		p
		Abs. sk.	Proc.			Abs. sk.	Proc.	
Vaikinai	1130	150	13,3	913	140	15,3*	<0,001	
Merginos	1307	105	8	998	79	7,9	<0,001	

* $p = 0,207$ (palyginti su 2001 m.).

LSD ir kiti sintetiniai narkotikai. Tai patvirtina ir kitų tyrimų duomenys [4, 5, 17, 19]. Per pastaruosius 12 mėnesių mokinių, vartojusių kanapes, paplitimas išaugo nuo 7,2 proc. 2001 m. iki 10,9 proc. 2006 m. ($p < 0,001$), vartojusių amfetamino tipo stimulatorius, LSD ir kitus sintetinius narkotikus – nuo 2,5 proc. iki 4,7 proc. ($p < 0,001$) ir sumažėjo heroino vartojimo paplitimas nuo 1,7 proc. 2001 m. iki 0,3 proc. 2006 m. ($p < 0,001$). Kokaino ir kreko vartojimo paplitimas išliko panašus – 0,5 proc.

2001 m. 46,6 proc. respondentų nurodė, kad narkotikų galima įsigyti gana lengvai arba labai lengvai. 2006 m. šis procentas sumažėjo iki 42,5 ($p = 0,009$). Tuo tarpu alkoholinių gėrimų įsigijimo galimybė 2001 ir 2006 m. nepasikeitė. 93 proc. respondentų 2001 m. ir 92,3 proc. respondentų 2006 m. nurodė, kad alkoholinių gėrimų galima įsigyti gana lengvai arba labai lengvai.

S. Starkuvienė, A. Zaborskis nurodo, kad kaip polinkį į rizikingą elgseną galima vertinti ir paauglių lytinius santykius [20]. Mūsų tyrimo duomenimis, 9–12 klasių mokinių grupėje vidutiniškai 24,3 proc. (2001 m.) – 26,3 proc. (2006 m.) nurodė turėję lytinių santykių (7 lentelė). Lytiškai santykiavusių mokinių skaičius didėja didėjant jų amžiui: 2001 m. devintokų, turėjusių lytinių santykių, buvo 9,9 proc. (2006 metais – 11,3 proc., $p = 0,513$), o tokių dvyliktokų 2001 m. buvo 43 proc. (2006 metais – 50,9 proc., $p = 0,011$). Pirmųjų lytinių santykių amžiaus mediana 2001 m. sudarė 15 metų, o 2006 m. – 16 metų ($p < 0,001$). I. Basevičienės ir L. Šumsko duomenimis, tarp 15 metų merginų, turėjusių lytinių santykių, buvo 29,9 proc., o tarp 19 metų – net 74,4 proc. (21). Mūsų tyrimų rezultatai rodo, kad pastaruoju metu stebima lytinio gyvenimo aktyvumo padidėjimas vyresnių mokinių grupėje.

Mūsų tyrimo duomenimis, apie 60 proc. mokinių turėjo vieną lytinį partnerį. Didelė lytinių partnerių kaita yra vienas iš ŽIV ir kitų lytiškai plintančių ligų rizikos veiksnių. 2001 metais 4,4 proc., o 2006 metais 5,1 proc. respondentų yra turėję 10 ir daugiau lytinių partnerių.

Tinkamai naudojamas prezervatyvas yra viena geriausių ir prieinamiausių apsaugojimo nuo ŽIV bei kitų lytiškai plintančių ligų, nepageidaujamo nėštumo priemonių. Tyrimo duomenimis, pastarųjų lytinių santykių metu prezervatyvus naudojo 2001 m. 70,7 proc. mokinių, o 2006 metais tokių mokinių skaičius padidėjo iki 79,2 proc. ($p = 0,002$). Pagrindinė priežastis nenaudoti prezervatyvų – pasitikėjimas partneriu. Apie 38 proc. respondentų nurodė, kad nenaudojo prezervatyvų dėl šios priežasties. 2000 metais atlikus Kauno miesto vidurinių mokyklų, gimnazijų ir aukštesniųjų technikos mokyklų moksleivių apklausą nustatyta, kad prezervatyvus naudojo 87,7 proc. respondentų. Kai kurie autoriai teigia, jog prezervatyvų naudojimas tarp jaunimo didėja (21, 221). Mūsų tyrimas tai taip pat patvirtina.

Mokinių, turėjusių lytinių santykių apsvaigus nuo alkoholio per pastaruosius 12 mėn. iki apklausos, dažnis nepakito: 2001 metais tokių mokinių buvo 12,5 proc., o 2006 metais – 12,7 proc. Tai du kartus daugiau nei buvo nustatyta ESPAD 2003 tyrimo metu [10]. Mūsų tyrimo duomenimis, tiek 2001 metais, tiek 2006 metais mokinių, turėjusių lytinių santykių apsvaigus nuo alkoholio, daugėjo didėjant jų amžiui. 9 klasės mokinių grupėje tokių mokinių dalis sudarė 3,9 proc. (2001 m.) – 4,4 proc. (2006 m.), o 12 klasės mokinių grupėje atitinkamai 23 proc. ir 25,4 proc. Mūsų tyrimo duomenys rodo, kad mokinių, ypač vyresnėse klasėse, lytinis elgesys yra nesaugus, palyginti didelė dalis

6 lentelė. Narkotikų vartojimo paplitimas 9–12 klasėse

Klasė	Respondentų sk.	2001 m.		P (tendencija)	Respondentų sk.	2006 m.		P (tendencija)
		Narkotikus vartojusiųjų sk.				Narkotikus vartojusiųjų sk.		
		Abs. sk.	Proc.			Abs. sk.	Proc.	
9	651	33	5,1	<0,001	497	43	8,7	0,078
10	641	52	8,1		510	64	12,5	
11	587	81	13,8		482	59	12,2	
12	564	91	16,1		422	53	12,6	

7 lentelė. Mokinių, turėjusių lytinių santykių, skaičius

Lytinių santykių buvimas	2001 m.		2006 m.		P
	Abs. sk.	Proc.	Abs. sk.	Proc.	
Taip	587	24,3	496	26,3	0,140
Ne	1829	75,7	1389	73,7	
Iš viso atsakiusiųjų	2416	100	1885	100	

8 lentelė. Mokinių, kurie ne pamokų metu sportuoja taip, kad suprakaituotų, padažnėtų kvėpavimas, skaičius

Lytis		Valandos					Iš viso atsa- kusiųjų	p	
		Nė vienos val. per sav.	Apie pusę val. per sav.	Apie 1 val. per sav.	Apie 2–3 val. per sav.	Apie 4–6 val. per sav.			7 ir daugiau val. per sav.
Vaiki- nai	Abs.sk. (proc.)	85 (9,5)	60 (6,7)	96 (10,8)	221 (24,7)	184 (20,6)	247 (27,7)	893 (100)	<0,001
	95% PI	7,67–11,53	5,17–8,45	8,79– 12,86	21,95– 27,63	18,00– 23,32	24,75–30,64		
Mergi- nos	Abs.sk. (proc.)	271 (27,9)	156 (16,1)	182 (18,8)	228 (23,5)	87 (9)	46 (4,7)	970 (100)	
	95% PI	25,13–30,80	13,82– 18,46	16,35– 21,28	20,87– 26,22	7,25–10,84	3,49–6,16		

lytiškai santyčiau nenaudodami prezervatyvų, turi lytinių santykių apsvaigę nuo alkoholio.

Apklauso duomenimis, tiek 2001 m., tiek 2006 m. 0,8 proc. vaikų yra sirgę lytiškai plintančiomis ligomis (gydytojas kada nors yra nustatęs lytiškai plintančią ligą). 2001 m. 72,4 proc. mokinių sutiko su teiginiu, kad kiekvienų lytinių santykių metu taisyklingai naudojant prezervatyvus galima apsaugoti nuo ŽIV. 2006 m. taip teigiančių mokinių skaičius sumažėjo iki 65,4 proc. ($p < 0,001$). Mokyklose nepakankamai organizuojama renginių apie narkotikų, alkoholio daromą žalą ir ypač ŽIV bei lytiškai plintančių ligų profilaktiką. Apklauso duomenimis, 2001 m. 68, 5 proc. mokinių nurodė, kad mokykloje per pastaruosius 12 mėn. buvo organizuota renginių, klasės valandėlių apie narkotikų žalą. 2006 m. taip teigusių mokinių dalis sumažėjo iki 43,9 proc. ($p < 0,001$). Renginių, klasės valandėlių apie alkoholio žalą organizavimą nurodė 39,6 proc. mokinių 2001 m. ir 36,8 proc. 2006 m. ($p = 0,067$). Palyginti nedidelė dalis mokinių nurodė renginių, klasės valandėlių organizavimą per pastaruosius 12 mėn., skirtų ŽIV ir lytiškai plintančių ligų profilaktikai. 2001 m. tokių renginių organizavimą nurodė 36,6 proc. mokinių, o 2006 m. šis procentas sumažėjo iki 27,2 ($p < 0,001$).

2006 m. tiriant sveikatos rizikos veiksnių paplitimą vertintas ir Vilniaus mokinių fizinis aktyvumas. Fizinio aktyvumo vaidmuo stiprinant sveikatą ir mažinant riziką susirgti lėtinėmis neinfekcinėmis ligomis yra labai svarbus, tačiau moksliniai tyrimai rodo, kad Lietuvos mokiniai dažniau renkasi pasyvų poilsį ir yra nepakankamai fiziškai aktyvūs [3, 11, 12, 18]. Jauniems žmonėms rekomenduojama per dieną judėti ne mažiau kaip 1 valandą. Tokių dienų per savaitę turi būti 5 [23]. Mūsų tyrimo duomenimis, 15,7 proc. 9–12 klasių mokinių 7 ir daugiau valandų per savaitę sportavo taip, kad suprakaituotų ir padažnėtų kvėpavimas, o 14,5 proc. apklaustųjų taip sportavo 4–6 val. per savaitę. Likusių respondentų fizinis aktyvumas buvo mažas. Vaikinai buvo aktyvesni už merginas (8 lentelė). V. Grabauskas su bendraautorais [3] nurodo, kad nuo 1994 iki 2002

metų paauglių fizinis aktyvumas nepakito. Berniukai buvo aktyvesni už mergaites. Aktyviai sportavo arba mankštinosi bent du kartus per savaitę apie 70 proc. berniukų ir 45 proc. mergaičių. I. Smalinskaitė, tirdama Vilniaus mokyklų 7–12 klasių moksleivius, nustatė, kad 69 proc. nelanko jokių sporto pratybų [24]. Kad šiuolaikinio jaunimo fizinis aktyvumas per mažas, pažymi ir užsienio šalių mokslininkai [25, 26, 27].

Tyrimo duomenimis, 35,9 proc. mokinių per pastarąją savaitę valgė vaisių ir daržovių kartą ar kelis kartus per dieną. Per tiriamąjį laikotarpį tokių moksleivių dalis nepakito. Moksleivių sveikatos ir gyvenimo tyrimo duomenimis, 2002 m. Lietuvos paauglių, kasdien valgančių daržoves, buvo 29,2 proc. berniukų ir 31 proc. mergaičių, o kasdien valgančių vaisių atitinkamai 33,3 proc. ir 37,3 proc. [3].

54,9 proc. mūsų tyrime dalyvavusių 9–12 klasių mokinių per pastarąją savaitę negėrė „Coca-Cola“ (1 kartą per dieną ją gėrė 3,5 proc. mokinių), visada pusryčiaavo 52,6 proc. mokinių. A. Zaborskis, I. Lenčiauskienė teigia, kad Lietuvos mokiniai palyginti nedaug vartoja saldumynų ir „Coca-Cola“ ar kitų putojančių gėrimų, tačiau mūsų mokiniai retai valgo vaisių ir nepusryčiauja [18, 28].

2006 metais buvo tirtas ir traumų paplitimas tarp 9–12 klasių Vilniaus mokinių. Tyrimo duomenimis, 51 proc. respondentų per pastaruosius 12 mėnesių patyrė 4 traumų. Nelaimingų atsitikimų dažnis tarp berniukų didesnis (56,2 proc.) nei tarp mergaičių (22 proc., $p < 0,05$). S. Starkuvienė 11, 13, 15 metų mokinių apklauso duomenimis [20, 29], per pastaruosius 12 mėnesių buvo susižeidę arba patyrę kitokią nelaimingą atsitikimą, kai teko kreiptis pagalbos į gydytoją arba slaugytoją, buvo 50,3 proc. Berniukų, patyrusių traumas, taip pat buvo daugiau (59,4 proc.) nei mergaičių (40,8 proc.).

Mūsų atlikto tyrimo duomenimis, svarbiausios traumų priežastys – neatsargus elgesys (61,8 proc. visų traumų) ir alkoholio vartojimas (21,1 proc.). Tik 37,3 proc. respondentų teigė, kad visada užsisėga saugos diržą važiuodami automobiliu, tik 1,1 proc. apklaustųjų važiuodami dviračiu

visada dėvi šalną, 21,3 proc. mokinių buvo važinę automobiliu, kurį vairavo neblaivus asmuo. Taigi toks rizikingas elgesys didina traumų skaičių. Moksliniais tyrimais įrodyta, kad mokinių patirtų traumų rizika siejasi su jų rizikingos elgsenos veiksniais [1, 20].

IŠVADOS

Per penkerius metus Vilniaus mokyklose sumažėjo alkoholi vartojančių mokinių nuo 91 proc. iki 86,8 proc., tačiau pasikeitė alkoholio vartojimo pobūdis. Alkoholi vartojusių moksleivių grupėje padidėjo lyginamoji dalis mokinių, kurie nurodė dažnesnį alkoholio vartojimą.

Alkoholio vartojimo paplitimas Vilniaus mokyklose vaikinių ir merginų grupėse yra panašus. 2001 metais jis sudarė 90,2 proc. ir 91,8 proc., 2006 m. jis šiose grupėse sumažėjo iki 87 ir 86,7 proc., tačiau alkoholi vartojusių grupėje padidėjo kasdien vartojusių alkoholi tiek vaikinių, tiek merginų dalis. Kasdien vartojusių alkoholi vaikinių dalis padidėjo nuo 1,6 proc. 2001 m. iki 3,6 proc. 2006 m., o merginų grupėje atitinkamai nuo 0,6 proc. iki 1,6 proc..

Vilniaus mokyklose narkotikų vartojimo paplitimas 2001 ir 2006 metais išliko panašus. Narkotikų vartojimo paplitimas 9–12 klasių moksleivių grupėje vidutiniškai sudarė 10,5 proc., o 2006 m. – 11,5 proc. Narkotikų vartojimas mokinių grupėje pastaruoju metu pradeda intensyviau plisti tarp jaunesnių moksleivių. Jis išaugo nuo 5,1 proc. ir 8,1 proc. 9 ir 10 klasėse 2001 m. iki 8,7 proc. ir 12,5 proc. 2006 m.

Vyraujantys vartojami narkotikai 2001 m. ir 2006 m. mokinių grupėje yra kanapės ir amfetamino tipo stimulatoriai, LSD ir kiti sintetiniai narkotikai. Išaugo mokinių, vartojusių kanapes, amfetamino tipo stimulatorius, LSD ir kitus sintetinius narkotikus skaičius, o sumažėjo heroino vartojimo paplitimas.

Nors pasikeitė galimybė lengvai įsigyti narkotikų, jie lieka lengvai prieinami mokiniams. Respondentų dalis, nurodžiusi, kad narkotikų galima įsigyti gana lengvai arba lengvai, sumažėjo nuo 46,6 proc. 2001 m. iki 42,5 proc. 2006 m.

Stebima lytinio gyvenimo aktyvumo padidėjimo tendencija vyresnio amžiaus mokinių grupėje. Mokinių, ypač vyresnėse klasėse, lytinis elgesys yra nesaugus, palyginti didelė dalis lytiškai santykiauja nenaudodami prezervatyvų, turi lytinių santykių apsvaigę nuo alkoholio. Mokyklose nepakankamai organizuojama renginių apie narkotikų, alkoholio daromą žalą ir ypač ŽIV bei lytiškai plintančių ligų profilaktiką.

Mokinių fizinis aktyvumas yra nepakankamas. 15,7 proc. mokinių 7 ir daugiau valandų per savaitę sportavo taip, kad suprakaituotų, o 14,5 proc. taip sportavo 4–6 val. per savaitę. Mokinių, valgančių vaisius ir daržoves kartą ar kelis kartus per savaitę, skaičius sudarė apie 36 proc.

Per pastaruosius 12 mėn. 51 proc. tirtųjų patyrė traumų. Neatsargus elgesys ir alkoholio vartojimas – svarbiausios respondentų traumų priežastys.

LITERATŪRA

1. Picckett W, Schmid H, Boyce WF, Simpson K, Scheidt PC, Mazur J, et al. Multiple risk behavior and injury: an international analysis of young people. *Arch Pediatr Adolesc Med* 2002; 156: 786–93.
2. Vainauskas S, Baubinas A. Rūkymo paplitimas tarp Lietuvos didžiųjų miestų ir jų apskričių moksleivių (The prevalence of smoking among schoolchildren in Lithuanian large cities and their districts). *Visuomenės sveikata*, 1996; 1: 20–4.
3. Grabauskas V, Zaborskis A, Klumbienė J, Petkevičienė J, Žemaitienė N. Lietuvos paauglių ir suaugusių žmonių gyvenimo pokyčiai 1994–2002 metais (Changes in health behavior of Lithuanian adolescents and adults over 1994–2002). *Medicina* (Kaunas) 2004; 40(9): 884–90.
4. Davidavičienė AG. Alkoholi ir kitus narkotikus vartojantys moksleiviai: Tyrimų duomenys (Alcohol and other drug use among students in Lithuania. The study report). Vilnius; 1999.
5. Narkotikų kontrolės departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. Psichoaktyviųjų medžiagų vartojimo paplitimas Lietuvoje. Vilnius, 2005; 47–61.
6. Goštautas A, Povilaitis R, Pilkauskienė I, Jakušvaitė I, Statkevičienė S. Priklausomybę sukeliančių medžiagų vartojimo ypatybės (2005–2006 mokslo metų tyrimo duomenys). *Medicina*, 2007; 43(2): 153–60.
7. Currie C, Samdal O, Boyce W, Smith R, editors. *Health Behaviour in School – aged Children: a World Health Organization cross – national study (HBSC). Research protocol for the 2001/2002 survey.* Edinburg, Child and Adolescent Health Research Unit, University of Edinburg. 2001.
8. Davidavičienė AG. Paauglių narkotikų vartojimas Lietuvoje ir Europoje. (Drug use of adolescents in Lithuania and Europe). Vilnius; 2004.
9. Montvilienė V, Kavaliūnas A. Vaikų sveikatos stiprinimas ir žalingų įpročių prevencija Vilniaus mieste. Lietuvos higienistų ir epidemiologų sąjungai – 120 metų. Patirtis – problemos – sprendimai. Vilnius, 2007; 51–60.
10. Hibell B, Anderson B, Ahlström S, Balakireva O, Bjarnasson T, Kokkevi A, et al, editors. *The ESPAD report : Alcohol and other drugs among students in 30 European countries.* Stockholm, Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs, Pompidou Group, Council of Europe; 2000.
11. Zaborskis A, Makari J. Lietuvos moksleivių gyvenimo : raida 1994–1998 metais ir vertinimas tarptautiniu požiūriu. (Health behaviour of school – aged children : trends in 1994–1998 and cross – national comparison). Panevėžys: E. Vaičekausko leidykla; 2001.
12. *Young people's health in context. Health Behaviour in School – aged Children (HBSC) study: international report from the 2001/2002 survey.* Edited by Candau Currie...[et al.], WHO, 2004.
13. Bielskutė J, Zaborskis A. Paauglių polinkis vartoti alkoholinius gėrimus ir šį polį skatinantys veiksniai (Alcohol addiction of adolescents and risk factors related to this habit). *Medicina* (Kaunas) 2005; 41(5): 409–17.
14. Zaborskis A, Žemaitienė N, Šumskas L, Grabauskas V, Vėryga A, Petkevičius R. Lietuvos moksleivių alkoholinių gėrimų vartojimo kaita 1994–2006 m. ir nauji iššūkiai. *Medicina*. 2008; 44(8): 623–31.
15. Lenčiauskienė I, Zaborskis A. Rizikinga paauglių elgsena ir jos sąsajos su mokyklos aplinkos veiksniais. *Visuomenės sveikata*, 2007; 3(38): 24–30.
16. Šumskas L, Zaborskis A. Lietuvos moksleivių alkoholinių gėrimų vartojimas (1994–2002) (Alcohol consumption in Lithu-

- anian school – aged children during 1994–2002). *Medicina* (Kaunas) 2004; 40(11): 1117–23.
17. Narkotikų kontrolės departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 metinis pranešimas (Annual statement (2005) of the Drug Control Department of the Republic of Lithuania Government). Vilnius: UAB „, Baltijos kopija“; 2005: 55–78.
 18. Zaborskis A, Lenčiauskienė. Lietuvos mokinių sveikatą veikiančių gyvenimo veiksnių paplitimas integruojantis į Europos Sąjungą. *Visuomenės sveikata*, 2006; 3(34): 26–32.
 19. Jurgaitienė D, Targamadžė V. Marihuanos ir kitų narkotikų vartojimo sąsajos tarp paauglių (Relations between usage of marijuana and other drugs among teenagers). *Medicina* (Kaunas) 2006; 42(10): 843–51.
 20. Starkuvienė S, Zaborskis A. Lietuvos moksleivių nelaimingų atsitikimų ir gyvenimo veiksnių sąsaja (Links between accidents and lifestyle factors among Lithuanian schoolchildren). *Medicina* (Kaunas) 2005; 41(1): 73–80.
 21. Basevičienė I, Šumskas L. Paauglių merginų kontracetinių priemonių naudojimas ir ryšys su užsikrėtimu Chlamydia trachomatis infekcija (Use of contraceptives among adolescent girls and its relation with the Chlamydia trachomatis infection). *Medicina* (Kaunas) 2004; 40(10): 997–1003.
 22. Strasburger VC, Brown RT. Adolescent Sexuality and Health – Related Problem. In : Callaghan P, editor. *Adolescent Medicine. A practical guide*. 2nd ed. Philadelphia, New York : Lippincot – Raven; 1998; 151–327.
 23. American College of Obstetricians and Gynaecologists. Condoms availability for adolescents. *J Adolesc Health* 1996; 18: 380.
 24. Prochaska JJ, Sallis JF, Long B. A physical activity screening measure for use with adolescents in primary care. *Arch. Pediatr. Adolesc. Med.* 2001; 155: 554–9.
 25. Smalinskaitė I. 7–12 klasių moksleivių dalyvavimo ir nedalyvavimo sporto pratybose motyvai (Some peculiarities of 7 – 12 grades students' participation in sports training). *Sporto mokslas*, 2002; 2(28): 54–8.
 26. Licence K. Promoting and protecting the health of children and young people. *Child Care Health Dev.*, 2004; 30(6): 623–35.
 27. Foster C, Hillsdon M, Thorogood M. Interventions for promoting physical activity. *Cochrane Database of Systematic Reviews* 2005, Issue 1. Art.No.:CD003180.DOI:10.1002/14651858.CD003180.pub.2. Internetinė prieiga: http://mrw.interscience.wiley.com/cochrane/clsysrev/articles/CD003180/pdf_fs.html. Peržiūros data 2005 04 25.
 28. Sallis JF, Zakarian JM, Hovell MF, Hofstetter CR. Ethnic, socioeconomic and sex differences in physical activity among adolescents. *J. Clin. Epidemiol.*, 1996; 49(2): 125–34.
 29. Zaborskis A, Petronytė G, Buitvydaitė R, Lubienė J, Monkauskaitė A, Ambrazevičienė I, Kuzmarskienė G. Lietuvos vyresnių klasių moksleivių mitybos įpročių netolygumas. *Visuomenės sveikata*, 2006; 1(32): 40–45.
 30. Starkuvienė S. Vaikų ir paauglių traumų priežastys bei pasekmės Lietuvoje. Daktaro disertacijos santrauka. Kaunas, 2003; 39. Causes and consequences of injuries among Lithuanian children and adolescents.
 31. Pickett W, Garner MJ, Boyce WF, King MA. Gradients in risk for youth injury associated with multiple – risk behaviours: a study of 11, 329 Canadian adolescents. *Soc Sci Med*, 2002; 55(6): 1055–1068.

*Gautas 2009 m. sausio 9 d., aprobuotas 2009 m. balandžio 7 d.
Submitted January 9, 2009, accepted April 7, 2009*